

Акматов Болотбек Мекеновичтин «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу

Акматов Болотбек Мекеновичтин «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши актуалдуу темага –кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуу проблемасына арналган. Анын башкы максаты Болонья процессинин талаптарына ылайык компетенттүүлүктүн негизинде кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим берүүнү көздөгөндүгү болуп саналат. Ушундай корүнүш азыр КМШ олколорунун бардыгында болуп жатканы талашсыз. Бирок изденүүчү проблеманы эки баскычтуу кесиптик билим берүүнү өлкө ичинде мурдатан калыптанган беш жылдык билим берүүгө альтернатива катары колдоно баштаган кырдаалдан алып карайт. Иште эки баскычтуу жогорку кесиптик билим берүү системасына, анын ички табиятына, мүнөздүү спецификалык бөтөнчөлүктөрүнө ар бир мамлекет ар түрдүү мамиле кылганы, Кыргызстанда болуп жаткан мындай корүнүш алдыңкы тажрыйбаларды кабылдоого карай багыт алган мыйзамченемдүүлүк катары изилдөөгө багыт бергени туура белгиленет. Ал Мамлекеттик стандартта сунушталган жогорку кесиптик билим берүүнүн эки баскычтуу этаптарына отүүдө Кыргызстандагы абал терен изилдөөнү талап кылаары менен көштолот. Мында кесиптик багыт боюнча томөнкү (бакалавриат) жана жогорку (магистратура) баскычтарында кесиптик билим берүүнү Батыш өлкөлөрүнө жакындаштырууга аракеттенүүнүн зарылдыктары кепке тартылат. Анткени азыркы коомдук-турмуштук талаптарга жооп берүүчү билим жана тарбия берүү жаңы мазмунга ээ болуу менен бирге анын мазмунун компетенттүүлүккө негиздеп окутуу аркылуу иш-билги адисти даярдоо түзө турганы иште ынанымдуу факторлор менен көрсөтүлөт.

Диссертациялык иш негизги төрт глаадан, он эки параграфтан, киришүү, корутундудан жана пайдаланылган адабияттардын тизмесинен туруп, алар жалпы жыйынтыктарды, сунуштарды бир бүтүндүккө ээ кылуу менен бирге ишти системалуу кароого жана анын берген жыйынтыгын ырааттуу түшүнүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Иштин 1-главасы “Эки баскычтуу жогорку окуу жайларында адабият сабактарын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу технологиясынын жалпы маселелери” деп аталып, андагы кепке алына турган проблемалар үч параграфка бөлүштүрүлүп жайгаштырылып, жогорку окуу жайларында кыргыз адабиятына тиешелүү сабактарды компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориялык жана практикалык жактан изилденилиши орун алып, мында проблеманын теориялык жана практикалык жактан буга чейин иликтенишине баа берилет, б. а. Кыргызстанда эки баскычтуу кесиптик билим берүүнү компетенттүүлүккө негиздеп окутуу иштери жаныдан колго алынып жатканы Россия башында турган КМШнын курамына кирген өлкөлөр менен байланыштырылып каралат. Мындай абал Кыргызстан үчүн жаңы болуп жатканын эске алып изденүүчү Болонья процессине мүчөлүккө кирген Россия (2003-жыл) жана Казакстан (2010-жыл) мамлекеттеринде практикаланып бир катар натыйжаларды берген кырдаалга баа берүү менен проблеманы чечүү жолдорун аныктоого умтулат. Ага орус окумунтуулары Л.П.Алексеева, Н.В.Кузьмина, А.Н.Кузнецов, М.В.Мазо, Ю.А.Макаров, А.К.Маркова, Л.М.Митина, Л.А.Петровская, Н.С.Шаблыгина ж.б. эки баскычтуу кесиптик билим берүүгө талдоо жүргүзгөн эмгектерин Кыргызстанда ишке ашып жаткан практика менен айкалыштыруудан жооп табууга аракеттенет. Ал изилдеонүн биринчи милдети болгон жогорку окуу жайларында кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычы бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасын аныктоого жол ачып берет. Иштин аткарылышында проблемага жооп издоо адистик билим берүү жарандардын кесипкой компетенттүүлүгүн калыптандыруудан баштала тургандыгы туура белгиленип, профессионализмге алып келе турган түшүнүккө окумунтуулар ар түркүн көз караштан мамиле кылышса да, компетенцияларды жана адистик компетенттүүлүктү аныктоодо алардын ойлорунда жалпылыктын келип чыгышы кенири талдоодон отот. Дүйнөлүк жогорку кесиптик билим берүүдө кабыл алынган бул парадигма Кыргызстанда билим берүүнү инновациялоонун негизги жолу экендиги, ал азыркы учурдун талаптарын эске алуу менен окуу процессин модернизациялоого мүмкүндүк бере турган жол боло тургандыгын ынанымдуу корсөтө алат.

Аталган парадигмада адабиятты окутуу социалдык жактан активдүү инсандын психологиялык-эмоционалдык табиятын корком образдар аркылуу айырмалап билүү, абалга баа берүү мүмкүнчүлүгүн калыптандыруу да болуп санала тургандыгы туура белгиленет. Адабий билим берүүнүн жаңыланган мазмунунда чагылган компетенттүүлүктөр аталган илимдин илимий-теориялык мазмунун заманбап шартта пайдаланууга адисти милдеттендирет. Ал адабий билим берүү аркылуу ар кыл чыгармадагы каармандын көп түрдүү психологиялык табиятын студентке түшүндүрүп жеткирүү менен турмуштагы коммуникативдүү кырдаалда психологиялык абалды таанып билүүнүн, өзгөчө аны туура чечүү

жолун таба алган принциптерди түзүүгө маанилүү роль ойноп, адабиятты компетенттүүлүк парадигмасында окутуу сабактардын мазмунунда студентти субъекти катары таанып билген, алардын ар биринин инсандыгын тааныган, ар кимисинин жеке инсандык табиятын ачып берүүгө багытталган жол-жобо эмне экенин аныктай алган.

Иштин экинчи милдети бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун илимий-дидактикалык принциптерин талапка ылайык иштеп чыгуу маселесин көтөрүп, ал экинчи главада толук ишке ашырылган, б. а. ал негизинен үч багытта: 1) кандай билим болсо да анын тарыхый баскан жолу боло тургандыгын, ал жолду басып өтүүдө кетирген кемчилдиктери менен жетишкен ийгиликтери кантип калыптанганын, ийгиликтер кандай жол менен жаралып, ал эми кемчилдиктердин болушуна кандай жагдайлар себепкер экенин теориялык негизде билүү зарылдыгы; 2) билимдин илимий негизин түзө турган бардык кырдаалды изилдөө, аны калыптануу процесси менен айкалыштыра кароо, талдоо жана синтездоо, туруктуу жол-жоболору аныкталган соң аны теориялык негиз катары кабылдоо менен аларды таануу жана үйрөнүү; 3) ошол билимдин азыркы турмушка канчалык керектигин практикадан өткөрүү, эгер ал билим бүгүнкү күндө адам баласына керек болсо, анда анын кайсыларын үйрөнүү жана үйротүү зарылдыгын аныктоо, б. а. кесипкөй адистин ондүрүш менен болгон байланышын түзүп туруу маселеси экендиги диссертацияда ынанымдуу иштелип чыккан.

Мындай көрүнүштү түзгөн жагдайлар да диссертант тарабынан ишенимдүү аныкталган, алар: а) Азыркы коомдук-социалдык турмуштун тез жана кескин өзгөрүүлөргө туш болушу, анын натыйжасында кесипке карата талаптардын жаңылануусу; б) Азыркы дүйнөлүк билим берүү жогорку кесиптик билим берүүнүн интеграцияланышы, андагы билим талап кылынган сапатка жооп берүүсү; в) Коом канчалык тез өзгөрсө билим берүү да ошончолук тездик менен жаңыланууну коштоп туруусу; г) Болонья келишими аныктаган зачеттук бирдик системасын (ECTS) киргизүү, анын талабы боюнча аны кабылдаган мамлекеттердеги кесиптик билим берүү стандарттары бирдей деңгээлге келүүсү; д) ошол стандарттын негизинде кесипке ээ болгон жаран өзү каалаган өлкөдө иштеп кетүүсүнө кепилдик берген билим сапатынын болушуна тиешелүү маселелер ишенимдүү көрсөтүлгөн. Анда өзгөчө көңүл бура турган маселе зачеттук бирдик аркылуу мамлекеттин ички кызыкчылыктарын эске алганы менен жалпы филологиялык, анын ичинде адабият боюнча билим берүүнү эл аралык деңгээлде коюлган компетенцияларга негиздөө шарты болуп саналат.

Иштин үчүнчү милдети кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууда компетенттүүлүккө негиздөө принциптерин жана Мамлекеттик стандарттардын базалык, профессионалдык жана ЖОЖдук компоненттеринде орун алган дисциплиналарды окутуунун технологиясын айкындоону коздосо, ал

филологиялык багытта кыргыз тили жана адабияты боюнча жогорку кесиптик билим берүүнү профессионалдаштырууга, б. а. компетенттүүлүккө негиздеп окутуу парадигмасы аныктаган принциптерге ылайыктоо зарылдыгы аркылуу ачылат. Анын биринчиси, кесипке карата түзүлгөн социалдык, студенттин жарандыгын калыптандыруучу дүйнө таанымдык, компетенцияларга ээ болуу мүмкүндүгүн түзүүчү методикалык маселелерди жөнгө салуучу факторлорго негизделиши болсо, диссертант экинчисин - филолог адистин кыргыз адабиятына таандык илимий-теориялык мазмунду, анын ичинде пайда болгон көркөм-эстетикалык табылгаларды, анын жаралуу, калыптануу жана онүгүү табиятын, идеялык, поэтикалык жаңылануу кубулуштарын, адабий процессте болгон тенденциялардын мыйзамченемдерин, аларды талдоо принциптерин өздөштүрүүдөн табат. Ал эми үчүнчүсүн окутуу иштери менен байланыштырып, методикалык иш чараларга негиздейт, б. а. студенттин жеке анализинен синтезге отүү, буга чейин колдонулуп келген аныктаманын чындыгына жетүүчү долбоордук же презентациялык иштер, маанилүү түшүнүктөрдүн студенттик аудиторияда моделдештирилиши аркылуу профессионалдык компетенцияларга ээ болуучу иш чаралардын системалуу аткарылышына такайт.

Иштин төртүнчү милдети филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык жолдорун иштеп чыгуу жана аны өркүндөтүү багыттарын сунуш кылуу болсо, ал иште филологиялык багыт үчүн түзүлгөн “Кыргыз тили жана адабияты” бакалавриаттык деңгээлде кесиптик билим берүү стандарттарында компетенция жана компетенттүүлүктүн чагылдырылышы жөнүндөгү маселени кепке алуу менен башталып, окуу процессинде иштоо аракетинде пайда болгон практикалык тажрыйбалардын таасиринде онүктүрүү жолдоруна талдоо жүргүзүү аркылуу улантылган. Мында проблема рыноктун талаптарына адис эле жооп бербестен, ага кесиптик билим берип жаткан окуу жайы да жооп бериши зарыл экендигине байланыштуу каралат. Окуу жайы андай талаптарга жооп бериши үчүн кесипкой адистин келбетин түзүп, ал ээ болуучу компетенцияларды алдын-ала ачыкка чыгаруусу талапка ылайык келе тургандыгы так көрсөтүлөт да, диссертант “кыргыз тили жана адабияты” боюнча филологиялык билимге ээ болгон адистин “образында” анын “паспортун” көрсөтүүчү компетенцияларды аныктап, аны филология жана филологиялык билим берүү багытында “Кыргыз тили жана адабияты” боюнча бакалавр даражасына ээ болгон кесипти даярдоочу окуу стандартына сунуш кылат (ал ишке тиркеме катары берилген).

Эксперименттик иштер аркылуу такталгандыктан, таблицада сунушталган компетенцияларга ээ болгон студент-бүтүрүүчү рынок шартында кездешип жаткан бардык проблемаларды жеңүүгө, кандай шарт болсо дагы өз кесиби менен иштеп кетүүгө, азыркы мезгилде пайда болуп жаткан филологиялык билимге

муктаж бардык инстанцияларда иш алып барууга компетенттүү адис болооруна берилген илимий-практикалык баа ишеним жаратат. Анткени, бул компетенциялар дүйнөлүк билим берүүдө практикаланып, филолог адис үчүн негизги ишмердүүлүк кайсы жана аны жогорку деңгээлде аткаруу үчүн кандай иш-билги (компетенциялар) керектигине карай иштелип чыкканы бул иштин практикалык жаңылыгы болуп берет. Ошондой эле бул “паспорт” азыр Кыргызстанда колдонууга сунушталган 531000 “Филология” багытындагы “бакалавр” академиялык даражасын алган бүтүрүүчү жогорку кесиптик билим берүүнүн (ЖКБ) “Мамлекеттик билим берүү стандартынын” (ММБС) 3.4 жана 3.8 пункттарында корсөтүлгөн негизги билим берүү программасынын (НББП) максаттарына жана кесиптик ишмердүүлүктүн милдеттерин ишке ашырууга карай түзүлгөнү баалуу болуп эсептелет. Ал 2-главанын 3-параграфында “Кыргыз адабияты боюнча предметтер аркылуу адистик компетенттүүлүктү калыптандыруунун дидактикалык негиздери” деген аталыш менен башталып, алгач азыркы рынок шартында филолог адистерди тарбиялап окутууда зарыл болгон иш-билгилер (компетенциялар) кепке алынат да, андан соң студент-филологдордо калыптандыруунун дидактикалык негиздери түзүлүп берилет. Бул иштин 3-главасы “Кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы” деген аталышта улантылат. Иштин төртүнчү милдети аталган главадагы үч параграф аркылуу ишке ашырылат, б. а. 3-главанын 1-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын базалык бөлүмдөрүндөгү кыргыз адабиятына тиешелүү предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деп аталып, мында филология багытында “Кыргыз тили жана адабияты” боюнча бакалавриаттык деңгээлде кесиптик билим берүү үчүн орун алган кыргыз адабиятына тиешелүү предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун методологиялык маселелери практикалык иштерге айкалыштырылып талданат.

Бул милдетти аткарууда “окутуунун технологиясына” аныктама берилип, бул багыттагы изилдөөлөр өз ара салыштырылып, алар окуу процессине таандык, бири-бири менен өтө тыгыз байланышта турган үч түшүнүктүн – методология, стратегия жана тактиканын өз ара жуурулушкан байланышына кеңири талдоо жасалат. Анткени, “педагогикалык технология” деген жалпы аталыш менен берилген максаттуу аракеттер бир бүтүн система катары окутуу иштерин толугу менен камтып, окуу процессинде алдыга койгон максатка жетүү үчүн окутуунун инструменталдык каражаттардан тураары белгилүү болсо, ал педагогикалык технология катары өз ичине максаттуу аткарылуучу төмөнкүдөй иш чараларды камтый тургандыгы жеткиликтүү ачылып берилет, алар: а) студентте белгилүү компетенцияларды калыптандырууга катышы бар окутуунун техникалык каражаттарын, ыкмаларды объектилерди максаттуу пайдалануу; б) педагогикалык процессте коммуникативдүүлүктү уюштуруу системасын жана маалыматтарды

жеткирүү (презентация, ж. б.) формаларынын педагогикалык иш чараларда колдонуу; в) студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн башкаруу системасын уюштуруу; г) белгилүү маселелерди чечүү үчүн окутуу усулдарын жана каражаттарын максаттуу конструкциялоо; д) окутуу процессинде компетенттүүлүктүн калыптанышын пландаштыруу; е) компетенциялардын калыптанышы үчүн сабактын максатын окутуу процессинде студенттердин жөндөмдүүлүктөрүн ойготуу, аналитикалык ой жүгүртүүгө багыттоо, сунушталган илимий-теориялык маалыматтарды студенттин жеке турмушу менен айкалыштырып түшүндүрүү; ж) окуу процессин интеграциялоо, окуу материалын реалдуу турмуштун контекстинде комплекстүү кароо; з) долбоорлоо технологиясын, ар бир студенттин өз алдынча жыйынтык чыгаруу системасын колдонуу; и) окутууну коомдук-социалдык керектөө менен айкалыштыруу, билим берүү методологиясында алган компетенцияларынын негизинде өзүн-өзү реализациялоого калыптандыруу; к) азыркы дүйнөлүк билим берүү процессиндеги баалоо системасын пайдалануу, студенттерди өзүн-өзү баалоого, кырдаалды, мүмкүнчүлүгүн сын коз менен карап баа берүүгө калыптандыра тургандыгын аныктап бере алгандыгы болуп эсептелет.

Иште 3-главанын 2-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын профессионалдык бөлүмдөрүндөгү кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деген аталышта берилип, рынок шартында филолог адистердин адабиятчылык мүмкүнчүлүгүн аныктоо менен кесиптик жөндөмдүүлүгүн калыптандыруучу компетенцияларга илимий-теориялык талдоо жасалат. Алардын окуу процессин менен болгон байланышы практикалык текшерүүдөн өтүп, илимий-педагогикалык баасын алат. Ал окуу стандарттарынын профессионалдык бөлүмдөрүндө орун алган кыргыз адабиятына таандык предметтерди окутуу ар бир окуу жайдан өзүнчө мамилени талап кыла турганын туура корсотот. Аны диссертант стратегиялык технология катары кабылдоо керектигин белгилейт. Анткени мында кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуу филологиялык багытта кыргыз тили жана адабияты боюнча кесиптик билим берүүдө профессионалдык блоктогу кыргыз адабиятына тиешелүү предметтерди мазмундук жана формалык жактан инновациялоого коңул бурулат. Жаңы методологиялык талаптарга ылайык стратегиялык технология тактикалык технологияны иштеп чыгары зарыл экендигин ачыкка чыгарса, ал азыр кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим берүүдө студенттин жарандыгын таануу, ага инсан катары мамиле кылуу, б. а. инсанга багыттап окутууга негизделген инновациялык формаларын колдонууга артыкчылык берүү менен коштолоорун ынанымдуу корсотот.

Ырас, анын аткарылышы эки багытта жүрүүгө тийиш болсо, алардын биринчиси - ички жаңылануу катары корүнүп, мында мурда пайдаланылып жүргөн окутуу формаларына кээ бир чыгармачыл окутуучулар тарабынан жаңы

ык-усулдарынын кошулушу десек, экинчиси - тышкы жаңыланууга негизделет, б.а. ал дүйнөгө белгилүү болгон интерактивдүү окутууну, кейс методун, портфолио түзүүнү, ж. б. колдонуу аркылуу натыйжага жетүү мүмкүн экендиги жеткиликтүү түшүндүрүлөт. Мында инсанга багыттап окутуу жетекчиликке алынат да ар бир студент менен жекече иштешүүгө, алардын топтук жана коллективдүү кызыкчылыктарын эске алуу менен аракеттенүү зарылдыгы мыйзамченемдүүлүк экендиги иште далилденет. Анда жаңы муундагы мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптарына ылайык кыргыз адабияты боюнча кесиптик билим берүүдө болуп жаткан проблемаларды чечүү үчүн кайсы багыттар боюнча иш алып баруу зарылдыгы да ачык белгиленет, алар: 1) азыркы мезгилде өз ара сүйлөшүүдө көркөм сөз каражаттарын колдонуу иш-билгисин калыптандыруу – көркөм текст курай билүү, текстте элестүү көркөм тилди пайдалануу, терминдерди, көркөм сүйлөө жана тропторду сүйлөшүү каражаттары катарында сүйлөө текстине киргизүү, маанайга карата подтекст түзүү, образдуулукту контекстте колдонуу, сөзгө маани берүү, сунушталган сүйлөмдөрдөгү какшык, шылдың, юмор, каймана, куйкум сөздүк маанилерди ажырата түшүнүү жана аларды кебинде жүзөгө ашыруу чеберчиликтерин жөндөмдүүлүк – компетенция катары калыпташтыруу; 2) адабиятчылык адистикке ылайык ой жүгүртүү жана оюн оозеки жана жазуу түрүндөгү текстте бере билүү иш-билгисин үйрөтүү - кыргыз адабиятына таандык илимий-теориялык маалыматтарды жакшы билүү менен бирге көркөм адабий тилде коомдук-социалдык зарылдыкка жараша белгилүү бир жанрда оюн так жана көркөм чагылдыруу, керек десе аңгеме, очерк, макала, сын пикир, аннотация, сценарий, доклад, инсценировка, драма, интермедия, ачык кат, кабар, жарыя, куттуктоо, репортаж, интервью, долбоор жаза билүү чеберчилигине жетишүү; педагог кадрлар үчүн өтө маанилүү болгон диктордук ишмердүүлүк, суроо жана жооп компетенцияларына ээ болуу; 3) көркөм-адабий чыгармаларга талдоо жүргүзүү иш билгисин калыптандыруу – илимий-теориялык түшүнүктөрдү практикада колдоно алууга, адабий чыгарманы мазмундук жана формалык жактан талдоо принциптерин так түшүнүүгө, кырдаал талап кылса (коомдук-социалдык заказ болсо) кандай адабий чыгарма болбосун илимий деңгээлде баа берүүгө жетишүү; адабий сынга, ал тургай публицистикалык чыгармаларга адабий-эстетикалык жактан позициясын коргоо максатында полемикага чыгууга, аргументтерди келтирип, ал-абалды түшүндүрүүгө ээ болуу; адабий чыгармага же адабий чыгармачылыкка карата коомдук пикирди түзүүгө жана дискуссия аркылуу коомдук пикирди өзгөртүүгө жетишүү; маданий, ал тургай саясий көз караштан мамиле кылып, кандай чыгарма болбосун колдоого жана сыңдоого тийиш болгон жөндөмдүүлүктү окутуп тарбиялоо; 4) өз позициясын коргоо, башка бирөөнүн көз карашын сыйлоо иш-билгисин (маданиятын) калыптандыруу – көркөм-адабий ой жүгүртүү коомдук аң сезимдин бир түрү болгондуктан, аны

азыркы демократиялык ойлоо жөндөмдүүлүккө ылайык плюрализмдин чегинде кароого үйрөтүү, берилген адабий-көркөм чыгармага карата түрдүү көз караш боло тургандыгын, айтылган пикир жеке өзүмдүк боло тургандыгын таануу, бардык учурларда адабий чыгармачылыкка берилген баа өзгөрүлмө болоорун, ал коомчулуктун талабына жараша көп түрдүүлүктө каралышы мүмкүн экендигин сезе билүүгө, бардык мезгилде төлөранттуулукту сактай билүүгө көнүктүрүү; 5) адабиятчы-филолог адистин илимий ишмердүүлүгүн (иш-билги катары) калыптандыруу – актуалдуу теманы, изилдөөгө маанилүү болгон проблеманы тандоого, ага ылайык алынган маалыматтардын үстүндө иштоого, илимий-теориялык булактарды пайдаланууга, белгилүү бир теманын тегерегинде ойлонууга үйрөтүү; изилдөө объектисинин айланасында илимий-теориялык маалыматтарды жалпылаштырууга жетишүү; илимий-изилдөө иштеринин алгачкы түрлөрү болгон реферат, доклад, курстук иш, дипломдук иштерди жазууга көнүктүрүү; өзү жазган илими-изилдөө иштерин (кандай түрү экенине карабастан өз көз карашын коргоо жөндөмдүүлүгүн өстүрүү) коргоо компетенцияларын калыпташтыруу; 6) педагог-окумуштуу адистин илимий ишмердүүлүгүн (иш-билги катары) калыптандыруу – педагогикалык процессти изилдөө кызыкчылыгын арттырууга, изилдөө объектисин тандоого, изилдөө предметин айырмалоого, илимий гипотеза түзүүгө, андан соң изилдөө максатын, милдеттерин аныктоого, өз алдынча ойлонуп изилдөө планын иштеп чыгууга, анда методологиялык негизин, өндүрүшкө тийгизген баалуулугун түшүндүрүүгө үйрөтүү; эксперименттик тажрыйбаларды өткөрүү үчүн эксперименттик жана текшерүү топторун түзүүгө, байкоо жана диагностикалоо методикасын үйрөнүүгө, сабактардын жана тарбиялык иш чаралардын план-конспектисин жазууга, изилдөө натыйжасын анализдөө методикасын иштеп чыгууга, сурамжылоо анкетасын жүргүзүүгө, маектешүү суроолорун түзүүгө, аныктоочу эксперименттин кантип уюштурууга боло тургандыгына карай иш чаралардын жол-жобосун түзүүгө көнүктүрүү; калыптандыруучу экспериментти уюштуруу жана өткөрүү үчүн бул кесипке кызыккан ар бир студенттин адистик иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу керектигин толук иштеп чыга алган.

Ал эми 3-главанын 3-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын ЖОЖдук компоненттеринде кыргыз адабияты боюнча предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деген аталыш менен жогорку окуу жайы өзү аныктай турган сабактардын мазмуну жана формасын кепке алып, ЖОЖдук компоненттерде орун алган кыргыз адабияты боюнча сабактардын мазмуну кандай болушу керектиги илимий-теориялык жактан анализденип, жергиликтүү шартка карай ал тез-тез жаңыланып турушу зарыл экендиги аныктай алган. Иште студентте кесиптик иш-билгинин (компетенциялардын) калыптанышын окуткан мугалим так билиши үчүн компетенттүлүктүн өнүгүш траекториясын көрсөтүүчү таблица иштелип чыккан. Бул таблица кыргыз

азыркы демократиялык ойлоо жөндөмдүүлүккө ылайык плюрализмдин чегинде кароого үйрөтүү, берилген адабий-көркөм чыгармага карата түрдүү көз караш боло тургандыгын, айтылган пикир жеке өзүмдүк боло тургандыгын таануу, бардык учурларда адабий чыгармачылыкка берилген баа өзгөрүлмө болоорун, ал коомчулуктун талабына жараша көп түрдүүлүктө каралышы мүмкүн экендигин сезе билүүгө, бардык мезгилде толеранттуулукту сактай билүүгө конүктүрүү; 5) адабиятчы-филолог адистин илимий ишмердүүлүгүн (иш-билги катары) калыптандыруу – актуалдуу теманы, изилдөөгө маанилүү болгон проблеманы тандоого, ага ылайык алынган маалыматтардын үстүндө иштөөгө, илимий-теориялык булактарды пайдаланууга, белгилүү бир теманын тегерегинде ойлоноуга үйрөтүү; изилдөө объектисинин айланасында илимий-теориялык маалыматтарды жалпылаштырууга жетишүү; илимий-изилдөө иштеринин алгачкы түрлөрү болгон реферат, доклад, курстук иш, дипломдук иштерди жазууга конүктүрүү; өзү жазган илими-изилдөө иштерин (кандай түрү экенине карабастан өз көз карашын коргоо жөндөмдүүлүгүн өстүрүү) коргоо компетенцияларын калыпташтыруу; 6) педагог-окумуштуу адистин илимий ишмердүүлүгүн (иш-билги катары) калыптандыруу – педагогикалык процессти изилдөө кызыкчылыгын арттырууга, изилдөө объектисин тандоого, изилдөө предметин айырмалоого, илимий гипотеза түзүүгө, андан соң изилдөө максатын, милдеттерин аныктоого, өз алдынча ойлонуп изилдөө планын иштеп чыгууга, анда методологиялык негизин, өндүрүшкө тийгизген баалуулугун түшүндүрүүгө үйрөтүү; эксперименттик тажрыйбаларды өткөрүү үчүн эксперименттик жана текшерүү топторун түзүүгө, байкоо жана диагностикалоо методикасын үйрөнүүгө, сабактардын жана тарбиялык иш чаралардын план-конспектисин жазууга, изилдөө натыйжасын анализдөө методикасын иштеп чыгууга, сурамжылоо анкетасын жүргүзүүгө, маектешүү суроолорун түзүүгө, аныктоочу эксперименттин кантип уюштурууга боло тургандыгына карай иш чаралардын жол-жобосун түзүүгө көнүктүрүү; калыптандыруучу экспериментти уюштуруу жана өткөрүү үчүн бул кесипке кызыккан ар бир студенттин адистик иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу керектигин толук иштеп чыга алган.

Ал эми 3-главанын 3-параграфы “Кыргыз тили жана адабияты багытындагы окуу стандарттарынын ЖОЖдук компоненттеринде кыргыз адабияты боюнча предметтерди компетенттүүлүккө негиздеп окутуу” деген аталыш менен жогорку окуу жайы өзү аныктай турган сабактардын мазмуну жана формасын кепке алып, ЖОЖдук компоненттерде орун алган кыргыз адабияты боюнча сабактардын мазмуну кандай болушу керектиги илимий-теориялык жактан анализденип, жергиликтүү шартка карай ал тез-тез жаңыланып турушу зарыл экендиги аныктай алган. Иште студентте кесиптик иш-билгинин (компетенциялардын) калыптанышын окуткан мугалим так билиши үчүн компетенттүлүктүн өнүгүш траекториясын көрсөтүүчү таблица иштелип чыккан. Бул таблица кыргыз

адабияты боюнча сабакта студентте кандай аракеттер болуп, ал аракеттер анын жашоо-тиричилигинде зарыл керектелүүчү кайсы ишмердүүлүктүн шартында эмне иш-билгини (компетенцияларды) калыптандырып жатканын ачыкка чыгарууга мүмкүнчүлүк түзө турганын айкыndoо менен иштин төртүнчү милдети жүзөгө ашкан.

Иштин бешинчи милдети кредиттик технологиядагы баалоо системасы жана анда кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү баалоонун жоболорун, формаларын жана методдорун тактоо, иштелип чыккан илимий-методикалык сунуштарды, натыйжаларды эксперименттик текшерүүдөн откорүү болсо, ал иштин 4-главасында “Кыргыз адабиятын компетенттүүлүкко негиздеп окутуудагы баалоо системасы жана педагогикалык эксперименттик иштер” деп берилип, ал үч параграф аркылуу аткарылган. 4-главанын 1-параграфы “Кредиттик технологиядагы баалоо системасы жана алар аркылуу кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү аныктоо жолдору” деп аталып, кыргыз адабияты боюнча сабактарды кредиттик технологияда ишке ашыруунун маңызын аныктоочу баалоо системасы кандай болушу керектигин жана анын мурда колдонулуп келген баалоо системасынан айырмасы талданган. Мында негизги басым студент кийин окууну аяктаган соң кандай ишмердүүлүктө иштеп кетүүсүнө (адабиятчы, мугалим, ж. б.) зарыл болгон иш-билгиге (компетенциялардын калыптануусуна) коюу менен баалоонун жүзөгө ашырылышы жеткиликтүү ачылган. Азыркы рынок шартында студентке кесиптик билим берүүдө инсандык жана адистик компетенцияларды жогорку окуу жайдын базасында калыптандыруу маанилүү экени туура белгиленген. Ал эми негизги компетенциялар билим берүүчү тармактын өзүндө калыптанбаган болсо, анда азыр аракетке келип жаткан билимдин натыйжасын гана талап кылган компетенттүүлүкко негиздеп окутуу парадигмасы ишке ашпай тургандыгы ачык айтылган. Рынок шартында филолог адистикке коюлган талаптар, аларды ишке ашыруунун жолдору, анда натыйжага жетүүгө мүмкүн болгон иш чаралар, андай иш чараларды түзүүгө зарыл болгон коомдук-социалдык кырдаалдар менен бирдикте каралды. Анын негизинде баалоо иштерин жүргүзүү маселеси козголуп, ийгиликке ээ болуучу методикалык сунуштардын негиздери түзүлүп, иштин бешинчи милдети ийгиликтүү ишке ашкан. Изденүүчүнүн 25 жылдык педагогикалык иш тажрыйбасында калыптанган чеберчилигинде аткарылган иштер толук камтылган. Республиканын бир нече областында аткарылган эксперименттик иш чаралар бул илимий изилдөөнүн маани-мазмунун жогорулаткан.

Жалпысынан Б.М.Акматовдун педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүкко негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы диссертациялык ишинде изденүүчү тарабынан төмөнкүдөй жаңы натыйжалар алынган:

- жогорку окуу жайларында кесиптик билим берүүнүн биринчи баскычында (бакалавриатта) кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун илимий-педагогикалык парадигмасы аныкталган;
- бакалавриатта кыргыз адабиятын компетенттүүлүк парадигмасында окутуунун илимий-дидактикалык принциптеринин жана инновациялык формаларынын талапка ылайык иштелип чыгып сунуш кылынган;
- филология (кыргыз тили жана адабияты) багытындагы адистердин кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүгүн калыптандыруунун адабий-педагогикалык жолдору аныкталып аны өркүндөтүү багыттары сунушталган;
- кредиттик технологиядагы баалоо системасында кыргыз адабияты боюнча компетенттүүлүктү баалоонун жоболору, формалары жана методдору иштелип чыгып, колдонууга сунушталган;

Диссертацияда сунуш кылынган илимий концепциялар кыргыз адабиятын окутуу иштерин жаңыча уюштурууга жана баалоого жардам берет.

Берилген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделиш даражасы жогору. Сунуш кылынган жоболор, жыйынтык-сунуштар илимий-теориялык эмгектерге, практикалык тажрыйбаларга, эксперименттик иштердин натыйжаларына таянуу менен жеткиликтүү жана ынандуу чыгарылган.

Б.М.Акматовдун диссертациялык изилдөөсү жана анын жыйынтыктары илимий жаңылыгы жана практикалык мааниси боюнча кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутуунун методикасы илимине жана окутуу практикасына тикелей кызмат кыла алат. Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууну инновациялоонун педагогикалык негиздерин иштеп чыгуу аларды практикада сунуштоо жана методикалык колдонмолорду жазууда изилдөөнүн практикалык маанисин жогорулатып турат. Изилдөөнүн жыйынтыктары жаңы жана маанилүү. Алар кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун теориясы менен практикасын өркүндөтүүгө өз салымын кошот.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну толук чагылдырылган.

Жарыяланган эмгектер ЖАК талап кылган санга жетиштүү, алардын жалпы саны 34, анын ичинен 1 монография, 1 окуу куралы, 2 типтүү окуу программа, 2 методикалык колдонмо, 10 чет элдик (РИНЦ) жана республикалык илимий басылмаларда 18 макала жарыяланган.

Диссертациялык иш, анын авторефераты илимий стилде, илимий этиканы сактоо менен жазылган.

Диссертациялык изилдөөдө иштин жалпы сапатына анча таасирин тийгизе албаган айрым кемчилдиктер кездешет: Алар:

1. Илимий иште илимий эмгектер өтө эле жыш колдонулган. Биздин жеке көз карашыбызда алардын маанилүүлөрү гана айтылса жетиштүү болмок.

2. Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында окутууда баалоонун башка түрлөрү бар экендиги талашсыз. Бирок, алар кыргыз адабияты боюнча кандай максатта пайдаланылып жатканы жана андан кандай натыйжалар алынганы ушул мезгилге чейин тактала элек. Бул иште ушул багытта дагы сунуштар берилсе болмок.

3. Айрым учурларда окуу процессинде студенттердин билимин баалоо туура эмес пайдаланган учурлар кездешет. Иште дал ушундай ойлор айтылган, бирок ал терендетип изилдөөнү талап кыла турган маселе боюнча кала берген.

4. Студенттердин билим текшерүүдө баалоо системасын түзүүнү жана аны окуу программасына чагылдырууну сунуштайт. Бирок анын үлгүсү кандай пайда берээри ачылган эмес.

Ырас, жогоруда айтылган ойлор иштин илимий мазмунуна тикелей терс таасирин тийгизбегендиктен, диссертация кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуу багытында кыргыз педагогика илиминде ыраатуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан олуттуу эмгек.

Б.М.Акматовдун педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган «Кыргыз адабиятын жогорку окуу жайларында компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун технологиясы» аттуу темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистигине ылайык педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Илимий даражаларды ыйгаруу тартиби” жөнүндөгү жобосунун 2. 9. пунктуна ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат. Изилдөөнүн автору Б.М.Акматов аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,
педагогика илимдеринин доктору,
профессор

Сманов Б. У.